

Fuad Köprülü ve Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası ve Türk Hukuk Tarihi Dergisi

Fethi GEDİKLİ*

1930'ların sonu ile 1940'ların başında Fuat Köprülü'nün öncülüğünde çıkarılan *iki* dergiyi vesile ederek Türk hukuk tarihi çalışmalarını hakkında bazı gözlem ve tespitlerimizi ilgililerle paylaşmak istedim. Bu arada anılan dergileri tanıtmak gayesi de güdülmüştür. Böyle yapmakla, umarım hem sözkonusu dergilere yeniden ilgiyi çekmiş, hem de bu tür dergilere ne kadar ihtiyaç duyulduğunu göstermiş olabiliriz.

Türk edebiyat tarihinin büyük âlimi Prof. Fuad Köprülü'nün ilgi alanı çok geniştir. O edebiyat tarihinden başka tarih ve hukuk tarihi sahasında da araştırmalar yapmıştır. Denilebilir ki, Köprülü'nün bu son sahaya gösterdiği derin merakı ondan sonra hiçbir Türk bilgini göstermemiştir.¹ Zaten Türk hukuk tarihinin bir araştırma disiplini olarak tarihi, ülkemizde yenidir ve bütün hukuk fakültelerinde mecburi bir ders olarak yerini ancak 1982 yılında alabilmiştir. O zamana kadar sayısı hayli kalabalık olan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin akademisyen hukukçularının bu alana gösterdikleri ilgi sınırlı ölçüler içinde kalmıştır. Bu sınırlı ilgiyi esirgemeyenler arasında, bu disiplini mezkur fakültede bir ders olarak okutmuş bulunan Sadri Maksudi Arsal vardır. Arsal'ın *Türk Tarihi ve Hukuk*² adlı kitabı 1947'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları arasında çıkmıştır. Arsal bu kitabında bir milletin hukuk tarihini incelemekten daha fazla birşey yapmaya çabalamış ve "Türk tarihinin ana hatları, Tarihi Türk devletlerinin kuruluşu ve hukuki müesseseleri, Türklerin hukuki örfleri, Töre ve Yasaları"nın ele almıştır. Arsal'ın, önsözde, "Türk hukuk tarihi ilmini tesis yolunda ilk tecrübe-

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

1 Köprülü'nün tarihçiliğinin anlamlı bir değerlendirilmesi için bkz. Halil Berktaş, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1983, 109 s. Aynı kitapta onun hukuk tarihine olan ilgisine de dikkat çekilmiştir (s. 63-65).

2 Ziya Umur, *Türk Hukuk Tarihi Dersleri* (Beta, İstanbul 1993) adlı kitabında (1. cilt, 1. baskı, İstanbul 1987, tıpkıbasımı 1993) Türkiye'de hukuk tarihi tedrisatının tarihçesini ele almış ve bu dersi okutan hocaların kitapları ve meseleyi ele alış tarzları hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Fakat Arsal'ı değerlendirirken nedense bu kitaptan söz etmeyerek onun *Umumi Hukuk Tarihi* kitabını tenkit etmiştir (bkz. Umur, s. 22 vd., bilhassa 29-31).

den başka bir şey olmayan bu eser” (s. 4) şeklinde tavsif ettiği kitabı oldukça hacimli olup 416 sayfadır. Burada hakşinaslık gereği olarak belirtilmelidir ki, İstanbul Hukuk Fakültesi profesörlerinden Ebululâ Mardin ile öğrencileri olan İsmet Sungurbey ve Bülent Köprülü'nün de bu sahaya yaptıkları katkı önemlidir.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öteden beri aksamadan gelen bir Türk Hukuk Tarihi Kürsüsü bulunmuş ve bu kürsüde Türk hukuk tarihi çalışmaları yapılmıştır ama bunlar, gelişmiş bir hukuk sistemini uzun asırlar boyu uygulamış bulunan bir halkın tarihine dikkate alınırca pek küçük kalır. Bu fakülte profesörlerinden ve Türk Hukuk Tarihi Kürsüsü'nden Coşkun Üçok ile öğrencileri Halil Cin ve Ahmet Mumcu'nun çalışmaları kayda şâyândır. Sonraki kuşaktan gene Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yetişen Gülnihal Bozkurt yanında Ahmet Akgündüz ve M. Akif Aydın bu sahada çalışmaya devam etmektedirler.

Tarihçilerden hukuk tarihine geniş bir ilgi duyanlar arasında Ömer Lütfi Barkan ve ardından Halil İnalçık gelir. Yine tarihçiler İbrahim Kafesoğlu ve Bahaeddin Ögel'in de eski Türk hukukunun bazı kurumlarını anlamak bakımından faydalı çalışmalarının olduğuna dikkat çekilmesi gerekir. Uzun bir aradan sonra konuya eğilen bir tarihçimiz de *Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)* (Ankara 1987) adlı kitabıyla Özkan İzgi olmuştur.

İktisat tarihi sahası daha şanslı sayılabilir. Orada Prof. Ömer Lütfi Barkan gibi çok çalışkan ve üreten bir âlim yetişmiştir. Barkan'dan sonra Halil Sahillioğlu, Mehmet Genç ve bir dizi genç araştırmacı bu sahada çalışmalarını sürdürmektedir.

Şimdi tekrar Köprülü'ye gelince... Türk hukuk tarihine tükenmek bilmez bir alâka besleyen Köprülü, 1931'de İstanbul Darülfünunu Türkiyat Enstitüsü müdürü olarak çıkardığı dergiye *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası* adını vermeyi uygun bulmuştur. Köprülü bu cilde bir giriş veya mecmuanın gayesini ve yapmak istediklerini belirten bir açıklama koymamıştır. Aşağıda değinileceği üzere bu açıklamayı, ancak 1944'te Ankara'da neşrettiği *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*'nde (cilt: I, 1941-1942) yapabilmiştir.

Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası'nın ilk sayısında yer alan makaleler şunlardır: Ahmet Zeki Velidî [Togan], “Moğollar devrinde Anadolu'nun İktisadî vaziyeti”; Ciro Truhelka, “Bosna'da Arazi Meselesinin Tarihî Esasları” (Almanca'dan Türkçe'ye çeviren Köprülü'zâde Ahmet Cemal); Hâmit Sadi, “Paşaeli: Şarkî Trakya'nın Coğrafyasına ve İktisadî Tarihine Dair Notlar”; A. Caferoğlu “Tukyu ve Uygurlar'da Han Ünvanları”; Abdülkadir [İnan], “Orun ve Ülüş Meselesi”; W. Barthold, “İlhanlılar Devrinde Malî Vaziyet” (Rusça'dan Türkçe'ye çeviren Abdülkadir [İnan]); P. Wittek, “Ankara'da Bir İlhanî Kitabesi” ve Köprülü'zâde M. Fuat, “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Te'siri Hakkında Bazı Mülâhazalar”. Köprülü'nün bu makalesi büyük ilgiye mazhar olmuş ve sonradan kitap olarak da basılmıştır (Bkz. Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Te'siri Meselesi*, Ötügen, 1981 ve 1986, 268 s.). Bu neşri; bir önsöz, bazı notları, bibli-

yografyaya ilavelerle ve geniş bir dizinle yayımlayan Köprülü'nün oğlu Dr. Orhan F. Köprülü'dür. Kitap son zamanlarda Kaynak Yayınları arasında yeniden basılmıştır. Köprülü'nün hukuk tarihine dair makaleleri yine Orhan Köprülü tarafından *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi* adıyla (Ötügen, İstanbul 1983, 451 s.) neşredilmiştir. Ötügen'in verdiği bilgiye göre, bu kitap yayımlandığından birkaç gün sonra bulunduğu depoda çıkan bir yangında tamamen yanmıştır, piyasaya ilk anda ne verilmişse o kadar yayılabilmıştır.

Mecmuanın bu ilk sayısının "Tahlil ve Tenkitler" kısmında yer alan yedi kitap değerlendirmesinin tamamı Köprülü tarafından kaleme alınmıştır. Değerlendirmelerin yalnızca biri, Ahmet Refik'in *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı* kitabı üzerine, geri kalan altısı ise Fransızca olarak neşredilen kitaplara hasredilmiştir. 327 sayfa olan mecmuanın sonuna ayrıca İstanbul Darülfünunu Türkiyat Enstitüsü'nü ve onun yayımladığı dergi ve kitapları tanıtan, ve ayrıca tercüme yayınlar ve basılmakta olan eserler hakkında bilgi veren 15 sayfalık bir risale eklenmiştir. Mecmuanın bu birinci cildi daha çok iktisat tarihine ağırlık vermiş gibidir.

Köprülü mecmuasının (194 sayfalık) ikinci cildini birinciden ancak sekiz sene sonra çıkarabilmiştir (cilt: II, 1932-39, İstanbul 1939). Bu arada o, "Ortazaman Türk Hukukî Müesseseleri: İslam Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok Mudur?" (*Bellekten*, c. II, sayı. 5-6, İkinci Kanun-Nisan 1938, s. 39-72) adlı meşhur makalesini neşretmiştir. Mecmuanın ikinci cildindeki yazıların üçü Köprülü'ye aittir ve sırasıyla şunlardır: "Proto-Bulgar Hukukuna Dair Notlar", s. 1-7; "Eski Türk Ünvanlarına Ait Notlar", s. 17-33; "Hukukî Sembollerdeki Motifler", s. 33-53. Köprülü bu makalelerinde "İslam hukukunun çok ezici tesirlerine rağmen, bilhassa amme hukuku sahasında, eski Türk hukukî ananelerinin devamını" (s. 18) tebarüz ettirmek gayretindedir.

Müellif zikredilen yazılarının ikincisinde "Eski Türk titülatürü [ünvanları] hakkında şimdiye kadar yapılan tetkiklerin çoğu, sadece, dar manasıyla *filolojik* sahadan çıkmamış, ve çok defa *hypothétique* neticelere varan birtakım *etimoloji tecrübelerinden* ibaret gibi kalmıştır" (s. 18-19) tespitini yapmıştır. Köprülü eski Türk ünvanları meselesinin henüz çok iptidai bir safhada olduğu hükmünü vererek bunun sebeplerini, konuyla ilgili yazıların başka mevzulara ait kitap veya makalelerin göze çarpmayacak bir yerinde birkaç satırdan ibaret olması, yine bu yazıların çok çeşitli disiplinlerde çalışan bilginlerin eserlerinde parça parça bulunmaları, araştırmacıların birbirlerinin eserlerinden haberdar olmamaları ve nihayet şimdiye kadar bu mesele ile herhangi bir kimsenin müstakil olarak ilgilenmemesi şeklinde göstermektedir (s. 21-22).

Yöntem bakımından da hâlen çok ihmal edildiğini gördüğümüz bir meseleye değinerek şunları yazmaktadır: "Bu ünvanlardan her biri hakkında muhtelif ihtisas sahalarına mensup âlimler tarafından yazılmış şeyleri bilmek icab eder ki, ancak bu sûretle metodik bir tetkik için bir hareket noktası elde edilmiş olur" (s. 22). Müellif metod hakkındaki uyarılarına aşağıda yeniden temas etmektedir (s. 39). Köprülü sözlerine devamla koyduğu ilkelere riayetle eski Türk ünvanları ve

kurumları hakkında her türlü Arap, Acem ve Türk kaynaklarından topladığı malzemeyi mümkün olduğu kadar başka sahalara ait yapılmış incelemelerle de karşılaştırmak suretiyle bazı neticelere varmak istiyor. Maksudı, çeşitli filolojilerin ortak yardımıyla çözülebilecek muhtelif sorunları çözmek değil, eldeki malzemeyi tenkitli ve tasnifli bir şekilde ortaya koyarak yolu çözüme açmaktır. (Tıp tarihçisi Feridun Nafiz Uzlu'ya karşı öğretici ve cesur bir tenkidi için bkz. s. 40-43). "Bu notların, dar manası ile *filolojik* bir tetkik değil, daha ziyade, muhtelif devirlerde, muhtelif coğrafi sahalarda ve muhtelif medeniyet dairelerinde yaşamış muhtelif Türk devletlerinin *mukayeseli amme hukuku tarihini* kurmağa yarayabilecek malzeme mahiyetinde olduğunu da ilave edelim" (s. 22) der. Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere, Köprülü'nün en büyük amacı mukayeseli bir Türk kamu hukuku tarihi "yapmak"tı.

Köprülü'nün burada *Çapar* ünvanı hakkında verdiği izah ve İşpara, Şapolyo ve Asparuh ünvanlarının Türkçe *Çapardan* başka bir kelime olamayacağını sadece bir öneri şeklinde izaha girişmesi, meraklıları için ilginç olabilir (28-31). Ancak yazarın bu önerisinin sonraki araştırmalarca doğrulandığını bilmiyorum. Köprülü "Ortazaman Türk Devletlerinde Hukukî Sembollerdeki Motifler" adlı yazısının başında hukukî sembollerin özel ve kamu hukuku bakımından taşıdığı ehemmiyetten bahisle şöyle der: "Halbuki, Türk hukuku tarihine ait bütün meseleler gibi, Türklerdeki hukukî semboller meselesinin de tamamıyla meçhul kalmış olduğunu, derin bir teessüfle itiraf etmeliyiz" (s. 33). Köprülü bu yazısında sembolleri araştırırken yararlanılabilecek disiplinler içinde daha Türkçe bir ifade ile *sicilbilimi* denilebilecek sijoğrafiyi de saymaktadır (s. 34). Köprülü birçok konu hakkında malzeme topladığını, yakında bir tetkik neşredeceğini söylemekte ise de bunların birçoğunu neşretmeye fırsat bulamadığı anlaşılmaktadır. Bu şekilde ileride neşredeceğini haber verdiği konulara örnek olarak şunlara bakılabilir: s. 38, dipnot 1, 2, 3 ve 4; s. 39, dipnot 1.

Mecmuada Şerefeddin Yaltkaya, "İlhaniler Devri İdari Teşkilatına Dair" (s. 7-17) Nasıreddin Tûsî'nin daha önce bilinmeyen "Risâle-i der resm ü âyîn-i Pâdişâhî" adlı bir eserini tanıtır ve çevirisini sunmaktadır. Bu risale Moğollar devrindeki idari ve mali konulardan bahseder. A. N. Samoiloviç, "Cucu Ulusunda Payza ve Baysaya Dair", (s. 53-65) isimli yazısında "tamga", "belgü", "nişan", "tuğra", "mühür", "baysa" ve "basma" ünvanlarını açıklamaya çalışmaktadır. Samoiloviç'in makalesinin çevireni Hasan Ortekin kendisi de "Basmaya ve Baysaya Dair" (s. 65-73) yazısında Samoiloviç'in yazısına bazı ilavelerde bulunmuştur.

W. Bijörkman'ın, "İslamiyet'te Sermayenin Zuhuru ve Tedavüle Vaz'ı" (s. 73-96) adlı makalesi yer yer tipik mağrur ve "öteki"ni küçümseyen müsteşrik tavrını yansıtır. Mesela, "bütün sermayelerin halkın iliğini emmek sûretiyle meydana geldiği ve yalnız pek cüzî bir kısım sermayenin iktisadi bir faaliyet neticesi olarak hasıl olabildiği düşünülürse (...)" (s. 93) ve "Moğol hücumu ile Osmanlı fütuhatını müteakip her yerde siyasi hal ve medeniyette hiss olunur bir gerileme hasıl olmuştur (...)" (s. 74 ve 94) ve yine aynı yerde "bütün halkın, soyan soyulan ol-

mak üzere ikiye inkisam ettiği (...)” dediğinde böyle bir tavır içindedir. W. Bijörkman’ın hüküm cümleleri de ilginçtir. Mesela, makalesi “Ümit edilebilir ki, şimdiye kadar daima bulduğu şeraite uymak ve inkişaf göstermek kabiliyetini isbat etmiş olan İslamiyet kapitalizm meselesinde de kabiliyetini gösterecektir” şeklindeki bir kapanış cümlesiyle bitmektedir. Bununla beraber, bu makale tümüyle yararsız değildir. Bazı dikkate değer değerlendirmeler de bulunmaktadır. Mesela yazar Alfred Rühl’e iltihâken şark iktisadiyatı, üretim değil tüketim iktisadiyatıdır, (s. 74) der. Yine eski İslam’ın iktisada düşman olduğu fikrini doğru bulmaz; ancak İslam miras hukukunun mülkü parçalayıcı nitelikte olduğunu söyler (s. 74). Poliçenin (*şukuk*) İslam dünyasındaki tarihi (s. 79), süftece, sakk, çek hakkındaki değiniler (s. 84) bu kurumların tarihine ilgi duyanları ilgilendirebilir. Bijörkman’ın naklettiği Müslüman bir kimsenin parayı şahine benzettiği mesel de ilginçtir (s. 88).

Mecmuada A. Caferoğlu bu sefer “Türk Teamül Hukukunda Evlatlık Müessesesi” adlı dikkate değer bir makale neşretmiştir (s. 97-119). Caferoğlu da –yer yer Köprülü’nün sızıldandığı gibi- tamamen halkın düşünüş ve yaşayışını yansıtan Türk teamül hukukunun şimdiye kadar Türk hukukçularının dikkatini çekmemesinden şikayetçidir (s. 100); belki ilerde ilgisini çekeceğini ummaktadır (s. 116). Müellif bu makalesinde eski Türklerde evlatlık müessesesinin varlığını oldukça geniş bir sütte anlatmıştır. Oysa biliyoruz ki İslam hukukunda bu kurum yoktur. Ancak Osmanlılarda varlığını gözlemlediğimiz *tebenni* veya *oğulluk* kurumunu açıklarken, belki eski Türklerde evlatlık müessesesinin olduğunu bilmek bize açıklama kolaylığı getirebilir.³ Ayrıca zaman zaman yazılı ve görsel basına akse-den Samsun’a bağlı Bafra ilçesindeki hâlen süregelen tarımsal iş mevsiminde çocukların işçi olarak satılması uygulamasının izini belki Uygurlar’a kadar geri sürebiliriz. Nitekim Caferoğlu’na göre, ziraat işlerinde çalıştırılmak üzere babası tarafından belli maddi menfaat karşılığında satılmış bir kişi veya işçi şeklindeki evlatlığa *tutquğ* denilirdi ve bu tür evlatlık ilişkisi belgeye bağlanırdı (s. 109). (Yazarın “Uygurlarda Hukuk ve Maliye İstulahları” adlı bir makalesi de *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1934, c. IV, s. 1-43’te çıkmıştır.)

Türk iktisat tarihinin yorulmak bilmez büyük araştırmacısı Barkan ise bu mecmuadaki “Mâlikâne-Divanî Sistemi” (s. 119-185) adlı makalesinde Osmanlı toprak düzeni içerisinde yer alan bir yapıyı ilk defa işaret ettiğini bildirmektedir. Barkan bu yazısında *iki baştan tasarruf* tabir edilen bu sistemi tanımlayarak (s.

3 İlginç bir örnek için bkz. Galata Şer’iye Sicilleri, nu. 13, s. 55, belge nu. 6’da bir kölenin oğul edinilmesinden söz edilmektedir: “Budur ki Hüseyin Çelebi bin Nurullah nam kimesne meclis-i şer’de abd-i memlûki olan işbu hâmilü’l-hurûf orta boylı, ak benizli, kara kaşlı ve kara gözli Rumiyyetü’l-asl Mustafa bin Abdullah nam emred muvâcehesinde ikrâr u i’tirâf idüp mezkur Mustafa’yı *at oğul* edindim ba’de’l-yevm oğlumdur deyücek mukurr-ı mezbûr mezkûr Mustafa vicâhen tasdik idüp mâ huve’l-vâkı’ bi’t-taleb ketb olunup tahrîren” (böyle).

Şuhûdu’l-hâl: İbrahim Çelebi bin Hamza?, Mahmûd bin Şucâ’, Ahmed bin Mehmed, Hâc İbrahim bin Abdullah, Mustafa bin Abdullah ve gayruhum.”

121 vd.) sistemin oluşumunu (s. 125 vd.) tahlil etmekte, eskiliğini (s. 132 vd.), tatbik edildiği yerleri (s. 134 vd.) ve bu sistemin teşekkül tarzını (s. 146 vd.) irdelemektedir. Sonra vardığı neticeleri yazmaktadır (s. 154 vd.). Barkan değerli bilgiler getiren makalesinde ülkemizdeki toprak rejiminin anlaşılması bakımından bu yazısının tarihi bir giriş olabileceğini ummakta ve özellikle Doğu ve Güneydoğu'da mevcut olan toprak ağalığı kurumunun, bu eski müessesenin kalıntısı olabileceğini ileri sürmektedir (s. 161-162). Barkan'ın makalesinin 163. sayfadan sonrası vesikalara özgülenmiştir.

“Notlar” kısmında Branislov Djurdjev, “Eflak Kanunu Hakkında Küçük Bir İlah” (s. 185-188) yazmış ve Mehmet Arif'in *TOEM*'deki neşrini birkaç noktada düzeltmiştir. “Tahlil ve Tenkitler”de ise Barkan, Romen İktisat tarihçisi G. I. Brati-anu'nun Bizans iktisat tarihi hakkındaki kitabını değerlendirmiştir.

İkinci ciltten sonra maalesef *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*'nın başka bir sayısı ortada görünmez. Fakat bir süre sonra İkinci Cihan Harbi'nin ortasında yine Köprülü, bu kez Ankara'da Türk Hukuk Kurumu bünyesinde kurulan Türk Hukuk Tarihi Enstitüsü vasıtasıyla *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*'ni çıkarmıştır. İstanbul'da Cumhuriyet Matbaası'nda basılan dergi cilt: I, 1941-1942 tarihini taşımakta ise de 1944'te Ankara'da neşredilmiştir. Demek ki savaş koşullarında dergi matbaaya tesliminden ancak iki sene sonra gün yüzü görebilmiştir. *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*'nın birinci ve ikinci ciltlerinde bulunmayan derginin hangi amaçla çıkarıldığı “önsöz”ü bu dergide vardır. Köprülü tarafından kaleme alınan bu önsözde Birinci Cihan Harbi'nden sonra Garp'ta tarih araştırmalarının aldığı yeni seyirden bahisle garplı tarihçilerin tek cepheli ve tahlilci usul yerine, çok cepheli ve terkipçi bir usul kullandıkları anlatılmaktadır. Tarih ve sosyolojinin ilk gelişme asrı olan 19. asırda tarihin diğer bölümleri gibi hukuk tarihinin de kazandığı önemden söz eden müellif, memleketimizde tarih araştırmalarının henüz hikâyeci anlatımdan kurtulamadığından; bizde tarihin yalnız kronoloji, biyografi, askerî ve diplomatik hadiselerin hikâyesinden ibaret görüldüğünden yakınmaktadır. Köprülü “bu dar ve iptidai anlayışı değiştirmek, hukukî ve iktisadi hadiselerin, daha geniş bir tabir ile içtimai hayattaki bütün tezahürlerin tarihî araştırmalar için birinci planda bir mevzu olduğunu göstermek maksadıyla, 1931'de *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası* adıyla bir mecmua çıkarmaya başladım”, demektedir. Köprülü neşredilen iki sayının şarkıyatçılar arasında ne büyük bir alâka ile karşılandığını kaydettikten sonra şöyle demektedir:

“(…) memleketimizdeki hukukçular ve iktisatçılar, bir kısım gençler müstesna olmak üzere, bu teşebbüse karşı kayıtsız kaldılar. Bu umumi kayıtsızlık karşısında mecmuanın ikinci cildini ancak 1938'de çıkarmak kâbil oldu. Ertesi yıl İstanbul Üniversitesi'nden çekildikten sonra ise, mecmuanın neşri tabiatıyla durdu. 1941'de, bu mecmuanın yerini tutacak aynı mahiyette bir İçtimai Tarih Mecmuası neşri için bana yardım etmesini Türk Tarih Kurumu'na teklif ettimse de, henüz eski mecmuayı görmek zahmetine katlanmamış olan bir-iki zatın buna lüzum olmadığı hakkındaki mütaleaları karşısında, derhal teklifimden vazgeçtim.”

Bundan sonra Köprülü, o sırada Türk Hukuk Kurumu başkanı olan arkadaşı Refik Şevket İnce'nin girişimi üzerine kurumun bir Türk Hukuk Tarihi Enstitüsü kurmayı ve Türk hukuk tarihine ait bir dergi neşrini kendisine teklif ettiğini, kendisinin de bu teklifi büyük bir memnuniyetle kabul ettiğini bildirir. "Bugünün müşkil şartları içinde Dergi'mizi istediğimiz derecede zengin çıkaramadığımızı itiraftan çekinmiyoruz" diyen Köprülü, gelecekte okuyucuların ilgisiyle daha olgun ve dolgun sayılar çıkarmayı ummaktadır. Bu iktibastan da anlaşılabilceği üzere bu son dergi de iki sayı çıkan *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası* ile birlikte düşünülebileceği için, burada onun içindekilerden bahsetmek münasip sayılmıştır. Bu derginin "Önsöz"ünden (s. V-VII) sonra gelen makaleler şunlardır: Köprülü, "Türk ve Mogol Sülalelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti", 1-9; Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Vakıflarının İdari-Mali Muhtariyeti Meselesi", 11-25; Abdülkadir İnan, "Kazak-Kırgızlarda 'Yeğenlik Hakkı' ve 'Konuk Aşı' Meseleleri", 27-36; Frenç Lászlo, "Kagan ve Ailesi", 37-50; F. A. Tansel, "Namık Kemal'in Hukuki Fikirleri", 51-66; Osman Turan, "Terken Ünvanı", 67-73; Tâlat Mümtaz Yaman, "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatında Mütesellimlik Müessesesine Dair", 75-105; Georg Vernadsky, "Cengiz Han Yasası", 107-132; Ferid Ayiter, "Borç ve Mesuliyet. Türk Hukuku Tarihine Ait Metodolojik Bir Tetkik", 133-183; W. Bar thold, "XVII. Asırda Özbek Hanları Saraylarındaki Merasim", 184-192; W. Eberhard, "Li-Kitabı Hakkında Sinolojik Mütalealar", 193-199. Bibliyografya kısmında Barkan, *Vakıflar Dergisi*, c. I ve II hakkındaki görüşlerini (201-213) belirtmiş, Abdülkadir İnan da Alfred E. Hudson'un *Kazakh Social Structure* (1938) adlı çalışmasını değerlendirmeye tâbi tutmuştur (s. 213-215).

Derginin sonunda ise Türk Hukuk Tarihi Enstitüsü'nün faaliyetleri hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiştir. O devirde nelerin tartışma gündemine getirildiğini göstermek bakımından zikretmeyi faydalı bulduğum bu tanıtıcı bilgiler; Türk Hukuk Tarihi Enstitüsü (s. 219), Enstitü toplantıları ve tebliğler (s. 220), Dr. Bülend Nuri Esen'in araştırdığı Osmanlılarda sigortanın başlangıcı (s. 221) ve son olarak Türk hukuku tarihi hakkında umumi bir plan taslağı (s. 231) başlıkları altında sunulmuşlardır.

Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası ve *Türk Hukuk Tarihi Dergisi* hakkında tanıtıcı mahiyette bu genel bilgilerden sonra şunlar tespit edilebilir: Köprülü hukuk tarihimizin özellikle kamu hukuku bölümü için çok ciddi mesai sarfetmiştir. Maalesef Köprülü'den sonra Türk kamu hukuku tarihi sahası onun kadar "adanmış" bir bilginle karşılaşmamıştır. Köprülü'nün merakı ve mesaisi çok geniştir. Tabii İslamiyet'ten evvelki hukuk tarihimiz, eski Türk dillerini ve hatta Çince gibi komşu kavimlerin dilini bilmeyi gerekli kılan büyük bir birikim peşinde koşacak meraklı araştırmacılarını beklemektedir. Öte yandan, bu zor mesai çeşitli disiplinler arası çalışmalara da ihtiyaç duymaktadır. Ama bu, herşeyden önce kendi tarih ve coğrafyasına "tesahüb"ü yani "sahiplenme"yi gerekli kılmaktadır. Ne yazık ki, aydınlarımız ne tarihlerine, ne de coğrafyalarına gerektiği gibi ve kadar sahip çıkmaktadır. Onların bir kısmına göre, Osmanlı Devleti bizim

değildir, Arap ve Fars kültürünün etkilerini taşıyan yoz bir bütündür. Bu nokta-i nazarda biraz İslam karşıtlığı da yer almaktadır. Coğrafya meselesine gelince; en aşırı gidenlere göre burayı sonradan ele geçirmişiz, burası bizim değildir. Dolayısıyla biz kendimize ait ne varsa ondan kaçmaktayız. Tarih ve coğrafyadan kaçılır veya ona tesahüp edilmese onun hukuki kurumlarını ve yapılarını da araştırarak bilimsel merak oluşmaz.

Bu umumi kaçış tavrını hukukçularda da müşahede etmemiz tabiidir. Nitekim köklerini reddeden ve ulusal bir iddia sahibi olmayan mevcut akademisyen hukukçularımıza yöneltilen en büyük eleştirilerden birinin tarihî hukuk okulunun piri von Savigny'nin vatandaşı olan Hilmar Kruger'den gelmesi not edilmeye şâyandır:

“Devletler hususi hukuku tarihinin, Avrupa ders kitaplarından farklı olmamak üzere, yani glosatörlerden, haşiyecilerden tâ günümüze kadar anlatılması şâyân-ı dikkattir. Doğrudan doğruya Türk hukuk gelişimi sözkonusu olduğunda ise ilk 1915 tarihli Osmanlı Kanunu ile başlanılmaktadır. Böylece, İslam hukuku ile şekillenmiş olan Osmanlı kanunlar ihtilâfi hukuku bütünüyle bir kenara bırakılmış olmaktadır. Devletler hususi hukuku kanununun Avrupa geleneğine uygun olduğunu memnuniyetle kabul ediyorum. Ancak Türk kanunlar ihtilâfi hukukçularının kaleminden kendi hukuk tarihlerinin anlatılmasını da gönül istemektedir.” (s. 677-679)

diyen Kruger'in tenkitleri sadece bunlardan ibaret değildir.⁴

Köprülü'nün kaleme aldığı konu kadar, yazmayı düşündüğü, belki büyük öl-

4 Hilmar Kruger, “Alman Hukuku Bakımından Yeni Türk Devletler Hususi Hukuku Literatürü”, *İstanbul Barosu Dergisi*, (1989), sayı 4, s. 665-680. Gerçekten, Kruger, Alman hukuku bakımından değerlendirdiği yeni devletler hususi hukukumuzla ilgili çalışmalarını övgüyle karşılar, çok ciddi tenkitler de yapmıştır. Bildiğim kadarıyla bu eleştiriler ilgili hukukçularımızda bir aks-i sada uyandırmış değildir. Kruger, Türkiye’de, 1926 yılına kadar Avrupa ülkelerinden tamamen farklı (şarklı) bir hukuk geleneği olduğunu belirttikten sonra incelediği devletler hususi hukuku kitaplarında bu eski hukukla ilgili doğan ihtilaflara mesela evlilik ve nesep hukuku alanında çıkan ihtilaflara (imam nikahı ve buna bağlı olarak çıkarılan af kanunları) değinilmediğini belirtmektedir. Yazar, ülkenin coğrafi yönden İslam hukukunun nüfuz sahasında bulunan devletlere komşu olmasına rağmen, bakışın tamamen Avrupaya hasredildiğini (s. 677) eleştirileri arasına almaktadır.

Bundan başka yabancı bir hukukta yer alan dinî bir evlenme engelinin kamu düzenini ihlal sebebiyle nazara alınmayacağına misal olarak bir katolik erkek ile bir musevi kadının arasında tasarlanan evliliğin gösterilmesi yerine uygun olanın İslam hukuku geleneklerinin hâlen kuvvetli etkisinin görüldüğü bir toplumda, bu örneğin, Suudi Arabistanlı müslüman bir prensesle katolik mezhebine mensup Avusturyalı bir baronun Türkiye’de evlenmesi şeklinde olabileceğini ifade ediyor (s. 678). Söz konusu olan hal, entelijansiyamızın kendi kültürüne yabancılaş(tırıl)ması sonucu olmalıdır. Kruger’in ilginç tespitlerinin yer aldığı diğer bir makalesi için de bkz. “Aile Hukuku Sorunları Osmanlı İslam Geleneği”, Çev. Necla Giritlioglu, *İstanbul Barosu Dergisi*, (1979), sayı 3, s. 521-535.

çüde yazdığı veya malzemesini topladığı meseleleri de vardı. Bilindiği gibi, mesele çözmek için önce çözülecek bir meselenin olması lazımdır. Yani bilimsel üretimin ilk aşaması bir meselenin ortaya atılmasıdır. Bundan sonra ortaya atılmış meselenin çözümü aranabilir. Bunun için de endişe sahibi olmak gerekir. Bugün ne bir *İktisat Tarihi*, ne de bir *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*'nin yayımlanıyor oluşu, sözkonusu bu iki dergiden birinin veya ikisinin de canlandırılmasını elzem kılmaktadır. Böyle bir harekete teşebbüs etmek hem Köprülü ve arkadaşlarına ödenecek geç kalmış bir vefa borcu, hem de bugünkü bilimsel yetkinliğimizi tesbit etme aracı olabilir.

***Turkish Law in the Republican Period:
Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası and
Türk Hukuk Tarihi Dergisi***

Fethi GEDİKLİ

Abstract

This article presents the review of literature on the history of Turkish Law in the Republican Period. For this end it dwells mainly upon two journals, namely *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası* and *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, published in the late 1930s and early 40s by Fuat Köprülü. This study attempts to draw the attention of the reader by emphasizing the need for these journals. It is clear that scholars, who are interested in Turkish Law, did not pay enough concern to this field. However, the author stresses that apart from his studies in other fields, Professor Ömer Lütfi Barkan, who was the leading figure of History of Turkish Literature, interested to the history of Turkish Law with great curiosity. It is also argued that there are at least two main reasons for the indifference to the field. First, the field requires interdisciplinary studies. But more important is that scholars of Turkish Law do not have a claim for their own history and geography.